

Видається з травня 1922 року

№ 5 (928) • травень • 2007

Головний редактор

Іван ЩЕРБАТЕНКО

Редакційна рада:

Віктор Андрущенко, Галік АРТЕМЧУК,
Микола ЄВТУХ, Валентин ЗАЙЧУК,
Іван ЗЯЗЮН, Олександр КИРИЧУК,
Василь КРЕМЕНЬ, Станіслав НІКОЛАЄНКО,
Неля НИЧКАЛО, Віктор ОГНЕВ'ЮК,
Павло ПОЛЯНСЬКИЙ, Володимир ПУГАЧ,
Олександр РОМАНОВСЬКИЙ,
Валентин ТЕСЛЕНКО, Анатолій ФУРМАН,
Микола ШКІЛЬ

Відповідальний секретар

Анжеліна ПУГАЧ

Редактори відділів:

Валентина ВДОВИЧЕНКО, Ніна ТОПОЛЬ

Фотокореспондент Костянтин ГОЛУБЕВ

Редакція розглядає рукописи обсягом до 20 сторінок, передруковані на машинці або роздруковані з дискети у форматі Word (додається) через 2 інтервали. Автори статей подають також повні відомості про себе, ким і де працюють або навчаються, фото розміром 6 см x 9 см, домашню адресу з поштовим індексом, копію довідки про ідентифікаційний код.

Редакція зберігає за собою право на редагування і скорочення статей. Думки авторів не завжди збігаються з точкою зору редакції. За достовірність фактів, цитат, імен, назв та інших відомостей відповідають автори. Статті не рецензуються і не повертаються.

Редакція приймає благодійні внески, а також замовлення на випуск тематичного номера, окремого розділу або вміщення реклами за кошти замовника. Наш розрахунковий рахунок №2600000125001 у Першій Київській філії АБ «Укргазбанку», МФО 300294. Інд. код 23513009.

Посилання на публікації «Рідної школи» обов'язкові.

Адреса редакції: 01103, Київ-103,
провул. Академіка Філатова, 3/1
(п'ятий під'їзд, перший поверх),
телефон-факс: (044) 528-32-52

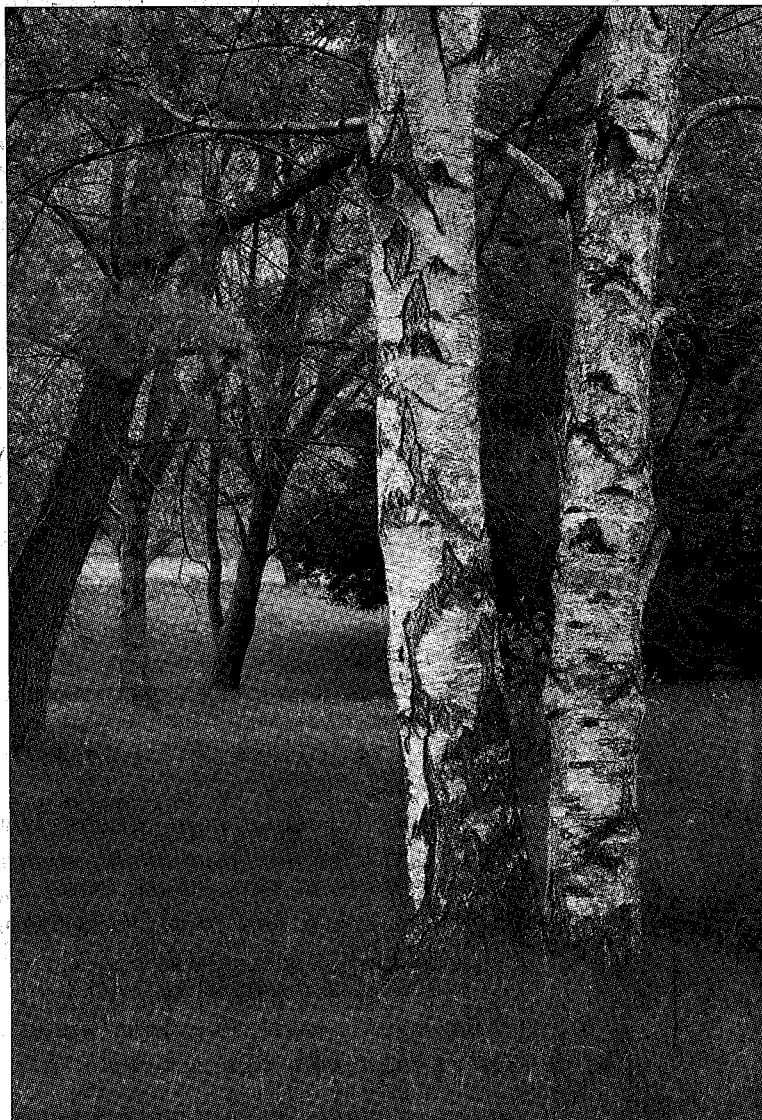
Телефони:

Головний редактор
528-32-52
Заступник гол. редактора,
Відповідальний секретар
528-32-41
Редактори відділів
528-32-41

Видруковано з оригінал-макета на
ПП «Видавництво «Фенікс»,
м. Київ—03680, вул. Шутова, 13 б.
Свідоцтво ДК №271 від 07.12.2000 р.

Набір — Віра Дубініна

© «Рідна школа», 2007

«Рідна школа» —

добрий порадник кожного освітянина, вченого, методиста, усіх, хто вболіває за розбудову освіти в Україні, оновлення її змісту, вдосконалення форм і методів навчання учнів.

Журнал входить до переліку видань ВАКУ України, публікації в яких зараховуються як наукові при захисті кандидатських і докторських дисертацій.

Передплачуйте і читайте наш часопис!

Індекс 74442

Підписано до друку 3.05.2007. Формат 60x84 1/8.
Папір газетний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 12,0. Умовн. фарбо-відб. 16,8. Обл.-вид. арк. 16,0. Зам. 7-324.

ЗМІСТ

ОСВІТА – ХХІ СТОЛІТТЯ

- САВЧЕНКО Олександра – Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя 5
АРТЕМЧУК Галік – Про сучасний стан української мови в Україні 8

СТУДІЇ: ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

- КИРИЧУК Олександр – Соціально-комунікативна активність особистості
в контексті суб'єктно-вчинкової парадигми 12
СОЛОГУБ Анатолій – Креативний підхід до профільного навчання ліцеїстів 15
ОГНЕВ'ЮК Віктор – Першооснова розвитку 18
ПАНАСЕНКО Єліна – Самостійна робота студентів у вищому
педагогічному навчальному закладі 22

СТАТІ: ВИХОВАННЯ

- ЗЯЗЮН Іван – Філософія «Школи свободи»: розвиток та саморозвиток
творчих засад особистості 25
БЕХ Іван – Духовна безпечність – напруженість у вихованні та розвитку особистості 29
ВИШНЕВСЬКИЙ Омелян – Українська педагогіка на шляху до свободи
(Шукаючи себе у Франковому «Мойсеї») 32
РОГАНОВА Марина – Виховання духовної культури студентів вищих
навчальних закладів 36

МЕТОДИКА, ПРАКТИКА, ДОСВІД

- НИЧКАЛО Неля – Кризь минуле і майбутнє 40
ТОПУЗОВ Олег – Організація проблемного навчання на уроках географії
в середній школі 43
ПОМЕТУН Олена – Технологія інтерактивного навчання
як інноваційне педагогічне явище 46
БІДА Олена, Катерина ЛІНЕВИЧ – Застосування інтерактивних технологій
при підготовці вчителя біології 50
ДЕРХО Віктор – Вивчення питань культури з семикласниками на уроках історії 53
ДЕНИСЕНКО Валентина – Підготовка вчителя української мови і літератури
та народознавства до експедиційної роботи 56
ГУСАК Тетяна – Роль і мета іспитів у процесі навчання 58
ЮНИК Дмитро – Перспективні напрями вдосконалення процесу формування
інструментально-виконавської надійності майбутніх учителів музики 60
ГУЗ Наталія – Яка ж то пісня без баяна... (на допомогу вчителю музики) 63
СОКОЛЕНКО Тетяна – Формування культури організації як стратегія успіху 64

ПОТЯГА В ІСТОРИЮ

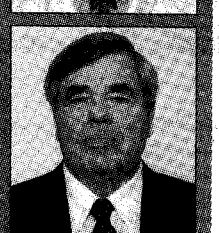
- БЕРЕЗІВСЬКА Лариса – Реалізація української радянської моделі шкільної освіти в УСР
у контексті боротьби освітян проти її уніфікації (1927–1930) 67
КІТОВА О.А. – Виникнення та становлення принципу поєднання навчання
з продуктивною працею 71
СОРОКА Тарас – Професійна орієнтація школярів на уроках трудового навчання
в другій половині ХХ століття 73

ЗА РУБЕЖИМ

- ЧУЛКОВА Людмила – До проблеми соціалізації учнів у школах Німеччини 77

МІСТИЦЬКА СВІТАЦЯ

- ТОМЕНКО Микола – «...За далями, за тихим небосхилом...» (Поезія) 79
ЧІП Борис – (Поезія) 80

Першооснова розвитку

Віктор ОГНЕВ'ЮК,

член-кореспондент Академії педагогічних наук, доктор філософії,
професор, член редакційної Ради журналу «Рідна школа»

Україна, як і всі інші держави світу, ввійшла у часовий простір XXI століття, але за рівнем цивілізаційного поступу вона, на жаль, залишається заручницею минулого. Провідні держави світу тим часом опанували стратегію сталого розвитку та інноваційну економічну модель, в основі якої — пріоритети освіти, науки та широкого використання новітніх технологій. Відомий американський філософ Елвін Тоффлер, зважаючи на нові пріоритети розвитку, зазначає: «У довгостроковій перспективі для будь-якої держави мають значення продукти розумової праці: наукові і технологічні дослідження; навчання робочої сили; складне програмне забезпечення; більш витончене управління; просунуті комунікації; електронні фінанси. Ось ключові джерела завтрашньої могутності, але жодне з цих стратегічних озброєнь не може бути важливішим за високоякісну організацію, особливо організацію знання як такого» [5, с.296].

Зазначене поділяють українські вчені, зокрема, В.Г. Кремень переконаний: «Освіта в добу глобалізації та високих технологій — це фактор соціальної стабільності, економічного добробуту країни, її конкурентоспроможності та національної безпеки» [1, с.18]. Відтак можемо переконливо стверджувати, що ключ до інноваційної економічної моделі суспільства це, насамперед, якісна освіта і сучасна наука. На шляху до конкурентоспроможної освіти уже зроблено значні кроки, зокрема, законодавчо визначено пріоритетність її розвитку, сформовано правові засади реформи галузі та переходу до 12-річної загальної середньої освіти, профільної старшої школи, зовнішнього оцінювання, розпочато реалізацію Болонської декларації тощо. Але проголошена пріоритетність освіти не трансформувалася у площину практичної політики, як і раніше, недооцінюється значення дошкільної освіти, залишилися не реформованими економічні підвалини, на яких має ґрунтуватися розвиток освітньої галузі, а професійна освіта залишається відірваною від реальної економіки. На сьогодні одним з найважливіших напрямів модернізації освіти має стати формування її нової економічної стратегії. Забезпечення реального пріоритету освіти лежить у площині вироблення нових нормативів і принципів її фінансування, гнучкої системи організації праці науково-педагогічних працівників та її оплати, перехід до сучасних механізмів постійного відновлення матеріальних ресурсів.

Європейський і світовий досвід розвитку країн переконливо свідчить: чим вищий освітній рівень населення, тим заможніше живе народ, розвивається економіка, зміцнюються інститути громадянського суспільства і традиції демократії. У багатьох країнах світу освіта стала важливою складовою національного багатства; як сукупність компетенцій вона є найефективнішим виробничим ресурсом, який, на відміну від зношуваної матеріально-технічної бази, постійно оновлюється, удосконалюється, забезпечуючи сталий людський розвиток. Інтегрованим показником успішності сучасного суспільства, крім розподілу валового національного продукту на душу населення, є рівень освіченості, здоров'я та тривалість життя громадян. Інвестування у високий освітній рівень населення — постійна практика розвинутих держав світу. Дивідентами від інвестицій, спрямованих на розвиток системи освіти, користуються усі громадяни країни, і з цієї позиції такі інвестиції є найбільш ефективними. Узагальнення 20 різних оцінок окупності витрат на середню освіту засвідчує, що ці величини змінюються в межах від 8 до 20%. У структурі валового національного продукту багатьох країн світу 25—70% доходу забезпечує сфера освіти, а кожна інвестована в освіту одиниця витрат, як

правило, дає не менше чотирьох одиниць прибутку, вираженого у грошовій формі. Саме це було і залишається спонукою для постійного збільшення асигнувань на розвиток освіти у багатьох країнах світу. Упродовж 80-х років минулого століття щорічні витрати на освіту зростали у Франції на 2%, у Канаді — 2,8, США — 3,6 та Італії — на 3,8. У той самий час у Радянському Союзі, складовою якого була наша держава, видатки на освіту скоротилися. Нині в Україні спостерігається тенденція до зростання питомої ваги витрат на освіту у бюджеті країни, зокрема у 2004 р. на галузь було асигновано 18,3 млрд грн, або 5,3% ВВП, у 2005 р. — 25,7 млрд грн, або 5,9% ВВП, у 2006 р. — 33 млрд грн, або 6,4% ВВП. Натомість необхідно враховувати, що зазначене стало можливим за рахунок включення коштів спеціального фонду (в основному це кошти, сплачені за навчання студентами-контрактниками), зростання вартості енергоносіїв та кореляції фонду оплати праці у відповідності зі встановленим рівнем мінімальної заробітної плати. Звісно, що зростання відсотків ВВП, спрямованих у галузь освіти, необхідно вітати, але бюджет освіти, як і раніше, не є бюджетом розвитку.

Причиною такого становища є, насамперед, відсутність нової економічної стратегії в освіті, яка має спиратися на сучасні реалії, зокрема демографічні зміни, що відбулися в Україні. Тільки упродовж останніх п'яти років загальна кількість школярів скоротилася на 1184,3 тис., з них — у містах на 822,8 тис., а у селах — на 365,5 тис. Регіональний вимір цієї проблеми свідчить, що найбільш відчутне скорочення школярів відбулося у Донецькій області — на 129,6 тис., Дніпропетровській — 97,7 тис., Луганській — 76,3 тис., Харківській — 74,5 тис., Автономній республіці Крим — на 62,1 тис. У зв'язку зі скороченням контингенту школярів було закрито 597 шкіл, з них 59 міських та 538 сільських. Відтак у 2005—06 н. р. в Україні функціонувало 21357 загальноосвітніх навчальних закладів різних типів і форм власності, у яких навчалася 5301,5 тис. учнів [4]. Кількість учнів у минулому навчальному році могла б бути меншою ще на один мільйон, якби не відбувався перехід на чотирирічну початкову та одинадцятирічну, а у перспективі — дванадцятирічну повну загальну середню освіту. Скорочення учнівських контингентів призводить до значних економічних втрат, адже з наведених вище даних бачимо, що нині, у порівнянні з попередніми десятиліттями, на значно меншу кількість учнів утримується більша кількість навчальних закладів, що тягне за собою зростання витрат бюджетних коштів. Замість зростання вкладень у розвиток особистостей, держава витрачає кошти на утримання надлишкової мережі. За менш складних обставин радянська влада йшла на радикальні,

часом невиправдані, кроки. При скороченні контингенту школярів у 1970–75 рр. на 489 тис. було закрито 3753 школи [3, с. 34–35]. Вищенаведені статистичні дані показують, що у 2001 р. середня наповнюваність однієї української школи становила 301 учень, міських — 649, а сільських — 148 учнів. За останніх п'ять років ці показники зазнали істотних змін й відповідно у минулому році становили 253, 529 та 128 учнів. У сільській місцевості Чернігівської, Черкаської, Житомирської, Сумської та Тернопільської областей середня наповнюваність шкіл у минулому році становила від 77 до 100 учнів. При цьому необхідно враховувати, що в цілому по Україні 843 школи заповнені на 20, а 3568 — менше ніж на 40 відсотків. Якщо по Україні середня наповнюваність класів складає 20,1 учня, то у Вінницькій, Кіровоградській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій та Чернігівській областях від 17,3 до 17,6 учня на клас. У сільських школах Чернігівської, Сумської, Харківської, Хмельницької та Кіровоградської областей середній показник наповнюваності класів складає від 11,4 до 12, 8 учня [4]. Унаслідок цього кожна четверта сільська школа, у порівнянні з проектною потужністю, заповнена школярами менше ніж наполовину. Але зменшення учнівського контингенту шкіл не скорочує їхніх потреб на утримання приміщень, навпаки, становище ускладнюється, адже побудовані за радянськими технологіями, нині напівпорожні приміщення не забезпечують збереження тепла та енергоресурсів, а надлишкові площі, в умовах моральної і фізичного зношення, створюють додаткові проблеми щодо їх експлуатації, обтяжують місцеві бюджети та проблеми збереження здоров'я школярів. Одночасно не знімається питання щодо будівництва нових шкільних приміщень, адже 817 шкіл є аварійними, а 3766 потребують капітального ремонту. Зазначені обставини вимагають переходу до принципово нових проектів і технологій будівництва навчальних закладів, адже сьогодні, насамперед у сільській місцевості, потрібні шкільні приміщення модульного типу, що легко можуть трансформуватися залежно від потреб: нарощуватися, або зменшуватися з урахуванням демографічної поведінки населення.

1 вересня 2006 року до перших класів українських шкіл прийшло 380 тис. першокласників, тобто на 281,5 тис. менше ніж у 2001 році, що спричинило скорочення 4 тисяч 367 класів. Але якщо брати до уваги середню наповнюваність — 20 учнів на клас, то кількість скорочених класів могла сягнути ще майже 10 тисяч. При цьому кількість учителів початкових класів скоротилася на 2,9 тисячі, з них — 2,3 тисячі у містах [4]. За більш сприятливих обставин, згідно з даними статистичної звітності, у 1970–75 рр. при зменшенні контингенту учнів початкових класів на 108515, було скорочено 14,7 тисячі учителів [3]. Загалом на 7490,2 тис. учнів у 1970 р. було 493, 2 тис. учителів, а у минулому навчальному році 5206,8 тис. учнів навчали 509,5 тис. учителів, тобто, якщо у 1970 р. на одного учителя припадало 15 учнів, то сьогодні — лише 10. Звісно, що необхідно брати до уваги появу нових предметів, зокрема інформатики та етики, й збільшення кількості годин на вивчення іноземної мови, а також поліпшення умов для навчання, зокрема, поділ класів при вивченні мов, інформатики, трудового навчання, фізичної культури тощо. Але вони, як правило, стосуються незначної кількості шкіл. Відтак ми маємо можливість порівняти дві крайнощі: жорстку регламентацію, що властива для соціалізму, та сучасну, що характеризується стихійністю та економічною невмотивованістю. При цьому нинішня ситуація особливо складна, адже освіта потребує одночасного оновлення практично усіх навчальних ресурсів, але з необхідністю утримувати надлишкову мережу навчальних закладів коштів для цього не вистачає. Звісно, що діти мають можливість ходити до школи, але здобуття якісної освіти практично унеможливується через відсутність відповідного навчального обладнання, професійних учителів та конкуренції між ними. Відтак маємо масову школу, що

відповідає потребам аграрно-промислового, але не сучасного інформаційно-технологічного суспільства. Одним із можливих варіантів розвитку загальної середньої освіти може бути перехід до 6-річної початкової школи. Такий крок відповідатиме досвіду зарубіжних країн, матиме економічну, соціальну та навчально-виховну вмотивованість. Сільські діти, у молодшому шкільному віці, матимуть можливість навчатися найближче до місця проживання, навчальний процес зможе забезпечити декілька учителів, така школа не потребує значної кількості спеціалізованих кабінетів. Починаючи із 7-го класу, учні вивчають систематичні навчальні курси фізики, хімії, біології, тому мають можливість продовжити навчання у сучасних, відповідно оснащених школах. Досягнення школярами 12-річного віку, суттєво полегшить проблему їх доведення до таких шкіл.

Демографічна ситуація суттєво вплине на скорочення кількості випускників шкіл, а відтак і на скорочення кількості студентів та робочої сили на ринку праці. Шість років тому, після закінчення дев'яти класів у нас було понад 720 тис. випускників, у нинішньому році їх кількість скоротиться до 565 тис., а у 2013 році — до 400 тис. Чим це обернеться для системи освіти? Насамперед суттєвим скороченням набору до старшої школи. За попередніми розрахунками, у порівнянні з нинішнім роком, у 2015 році не буде укомплектовано понад 15 тисяч старших класів, отже, суттєвого скорочення зазнає учительський персонал. Найменша кількість учнів в українських школах очікується у 2010–11 н.р. — 4 млн 434 тис., а упродовж наступних років, за умови збереження законодавчо визначеного переходу на дванадцятирічну шкільну освіту, ситуація дещо поліпшиться. Мережа шкіл в Україні має розраховуватися на нинішню кількість учнів, звісно, що при цьому необхідно враховувати, що незабаром матимемо іншу, ніж тепер, структуру учнівських контингентів, ще більш диспропорції між мешканцями міст і сіл, початковою, основною та старшою школою. Варто пам'ятати також про потреби у навчальних закладах різних ступенів і типів. Зазначене має спонукати до невідкладного вироблення сучасної політики щодо мережі шкіл та учительських кадрів. Навіть при збереженні співвідношення між учителями і учнями 1:10, кількість учителів у найближчі роки може скоротитися на 50–120 тис. Важливо, щоб процес упорядкування мережі та скорочення кількості учителів не був хаотичним й відбувався за наявності планованих компенсаційних заходів.

Демографічний виклик, з яким зіштовхнулося наше суспільство, незабаром стане великим випробовуванням як для професійно-технічної, так і вищої освіти. Зменшення кількості випускників 9-х класів на 300 тис., тобто фактично на ту кількість, що у 2006 р. навчалася після завершення базової школи у ПТНЗ, призведе до різкого скорочення набору до професійно-технічних та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації (коледжі, технікуми, училища), у яких, за даними минулого року, навчалася 331 тис. студентів. За проведеними розрахунками із 392,8 тис. випускників 9-х класів 2014 р. 315,6 тис. продовжать навчання у школах, а 77,2 тис. можуть стати учнями професійних ліцеїв, училищ та закладів I–II рівнів акредитації, при цьому необхідно мати на увазі, що у минулому році тільки до останніх було прийнято понад 106 тис. студентів. Очевидно, що за таких умов, загострюється питання про доцільність існування більшості цих навчальних закладів. Одним із варіантів, що вирішує означену проблему, може бути повернення до обов'язкової 9-річної шкільної освіти, після здобуття якої, школярі, які матимуть намір здобувати університетську освіту, могли б продовжити навчання у ліцеях та гімназіях, а інші — залежно від обраної перспективи: обирати між навчанням у професійних училищах чи коледжах, що цілком відповідає ідеї профільного навчання у старшій школі та досвіду частини зарубіжних країн. Але такий підхід кардинально змінюватиме роль школи у суспільстві й потребуватиме не тільки додаткових фінансових витрат від сім'ї, на-

самперед сільської, а й великих зусиль усіх суспільних інституцій, спрямованих на виховання великої частини молоді, що опиниться поза впливом родини у критичний період переходу від дитинства до юності. Разом з тим, необхідно визначитися щодо перспектив 937 ПТНЗ та 303 закладів I–II рівнів акредитації, адже чим швидше це відбудеться, тим швидше можна буде перейти від політики утримання закладів до стратегії їхнього розвитку. Крім того, вивільнені приміщення навчальних закладів можна буде використати для поліпшення умов навчання та побуту учнів, студентів і викладачів, а решту, за умови, якщо кошти спрямовуватимуться на модернізацію матеріальної бази закладів освіти, можуть реалізовуватися через аукціон.

Неоднозначними є наслідки демографічної кризи для вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації. Беручи до уваги, що у минулому навчальному році до цих закладів було прийнято на навчання 255,4 тис. студентів, можна передбачити, що у 2011 році кількість місць у закладах III–IV рівнів акредитації лише на 50 тис. перевищуватиме кількість випускників шкіл (хоч запроваджуй обов'язкову вищу освіту). Зазначене співвідношення, із незначними відхиленнями, буде характерним і у наступні роки. Відтак може бути декілька сценаріїв розвитку вищої освіти. Враховуючи сучасні реалії, певні традиції та українську специфіку вищої школи, найбільш ймовірною видається перспектива некерованого й затяжного процесу боротьби за місце під сонцем з усіма можливими варіаціями суб'єктивного впливу. Сучасна практика розподілу державного замовлення між вищими навчальними закладами, що значною мірою залежить від суб'єктивних чинників, на відміну від об'єктивних суспільних потреб та показників діяльності закладів, є підтвердженням можливості такого сценарію. Не варто забувати також і про економічні інтереси, адже навчальні заклади володіють чималими земельними ділянками та приміщеннями, які за відсутності державної політики та законодавчого регулювання процесу використання вивільнених ділянок і будівель, внаслідок певних маніпуляцій, можуть швидко потрапити до рук потрібних людей. Оскільки дефіциту на бажаючих поласувати частиною державного пирога у нас не буває, варто передбачити, що й зацікавлених у повільному вмиранні частини навчальних закладів, також буде багато. Найбільш бажаним сценарієм розвитку вищої освіти, на мою думку, може бути законодавче врегулювання процесу реорганізації вищих навчальних закладів, а також підтримки конкурентоспроможних університетських центрів з концентрацією у них провідних наукових і науково-педагогічних кадрів, сучасних наукових лабораторій та оновлених матеріально-технічних ресурсів. Такий підхід дозволить розширити можливості для навчання іноземних студентів, а також навчання та перекваліфікацію дорослого населення. Вища школа, за певних умов, насамперед за рахунок новітніх наукових розробок та їх запровадження, може стати рушієм інноваційного розвитку суспільства. Але для такого сценарію потрібна принципово нова освітня політика, філософією якої має стати переконання, що якісна освіта завжди приростає сукупним інтелектом нації та валовим національним продуктом.

Сучасне виробництво, з поміж іншого, характеризується зростанням рівня інтелектуалізації праці, що відповідно підносить значення освітнього рівня та кваліфікації працівників. У розвинутому суспільстві освіта має забезпечувати оптимальну, найефективнішу підготовку професійних кадрів з високим рівнем технологічних знань, що спонукає їх до розширення підготовки інженерно-технічних працівників. Уже сьогодні в Україні знову актуалізується їх підготовка, що може позитивно позначитись на технологічній конкурентоспроможності економіки, прискорити її вихід на ринок високих технологій.

XXI ст. є століттям високих технологій, уміння використовувати які — один із знакових показників освіченості. Сучасний працівник повинен постійно опановувати нові тех-

нологічні операції, забезпечуючи стаłe оновлення роботи підприємства, що передбачає наявність у нього відповідних компетенцій. Цьому має сприяти технологічне оновлення навчальних закладів, інформатизація та комп'ютеризація системи освіти. В Україні вона хоч розпочалася ще у 80-ті роки минулого століття, але все ще перебуває на незадовільному рівні. Нині у вищій школі рівень забезпеченості комп'ютерами не перевищує 40% від потреби. Якщо в США на 1000 жителів припадає понад 130 комп'ютерів, то у нас — у 40 разів менше, що вимагає від нашої держави концентрації зусиль для здійснення інформаційного стрибка у XXI ст., який позитивно вплине на зростання освітньої складової людського потенціалу.

Забезпечити високий рівень освіти, при обмежених матеріальних ресурсах, — надскладне завдання, адже країна успадкувала практику скорочення фінансових витрат у розрахунку на одного студента. У 50–80-х роках, минулого століття витрати скоротилися у сім разів, а за перше десятиліття незалежності — подвоїлися. За період 1991–2005 рр. майже удвічі зросла кількість молоді, яка здобуває фахову освіту у вищих навчальних закладах з 1615,4 тис. до 2575,2 тис., змінилося співвідношення між кількістю фахівців, підготовлених у вузах I–II і III–IV рівнів акредитації. Якщо у 1991–92 н. р. у вузах I–II рівнів акредитації навчалось 792,2 тис., то в 2005–06 н. р. — 505,3 тис., а у вузах III–IV рівнів акредитації — відповідно 876,2 тис. і 2203,8 тис. Але на протязі зростання кількості студентів відбувалося скорочення державних асигнувань на освіту. До певної міри зазначене може бути відповіддю на питання щодо причин зниження конкурентоспроможності України. Індекс людського розвитку (тривалість життя, рівень освіти і частка ВВП на душу населення) в Україні, з 1992 р. до 1996 р., за даними представництва ООН, невинно скорочувався з 0,762 до 0,703. З 1997 р. розпочалося поступове відновлення позицій нашої держави щодо ІАР, але за весь цей час вдалося вийти лише на рівень п'ятнадцятирічної давності.

Нарощенню конкурентоспроможності освіти, зокрема, і держави, заважає традиційний радянський стереотип щодо непродуктивності сфери освіти. Фондоозброєність нашої галузі сьогодні катастрофічно відстає від галузей матеріального виробництва, що підтверджує недооцінку взаємозалежності розвитку освіти та національної економіки. У загальноосвітніх навчальних закладах забезпеченість лабораторних і практичних робіт з хімії, фізики, біології, трудово-го навчання не перевищує 5%, що істотно позначається на якості загальної середньої освіти. Значно гірше становиться у професійно-технічних навчальних закладах, адже вони готують фахівців на верстатах і обладнанні 60–70-х років минулого століття, що знижує конкурентоспроможність випускників цих закладів на ринку праці. Для оновлення матеріально-технічної бази системи професійно-технічної освіти потрібно понад 2 млрд грн. Не краща ситуація і в системі вищої освіти, що практично унеможливає підготовку сучасних професійних кадрів та більш цілеспрямований рух до конкурентної економіки. Усе це зумовлює потребу у забезпеченні навчальних закладів новітніми засобами навчання з урахуванням норм і потреб педагогічного процесу.

Новими бачаться й відносини між навчальними закладами та підприємствами різних форм власності, зокрема щодо практики і стажування студентів, участі підприємств у модернізації матеріально-технічної бази, адже недостатній рівень освіти й кваліфікації фахівців, зайнятих у господарстві, позначається на ефективності економіки. Особливо це характерно для таких галузей, як транспорт, зв'язок, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, де частка високого кваліфікаційного рівня фахівців у 2–2,2 рази є меншою, ніж загалом у господарстві країни. Слід зазначити, що в умовах становлення різних форм власності важлива роль належить роботодавцям, які забезпечують навчання своїх працівників безпосередньо на робочих місцях або фінансують навчання, насамперед молоді, в навчальних

закладах. Держава має суттєво розширити співпрацю з роботодавцями, адже їхня участь в оплаті навчання допоможе заощадженню бюджетних коштів, а зацікавленість у висококваліфікованих фахівцях сприятиме подоланню розриву між навчальними програмами і потребами ринку праці. Досвід також свідчить, що конкретні навички краще набуваються безпосередньо на робочому місці, особливо в умовах швидких прогресивних змін у технології виробництва, а звідси постає завдання докорінної зміни сучасної професійної освіти.

В Україні витрати на підготовку фахівців не належать до валових витрат і здійснюються за рахунок прибутку підприємств, що суттєво позначається на якості підготовки кадрів, оскільки стримує приток капіталу в сферу освіти, а відтак — не оновлюються ресурси галузі.

Аналіз кількісних і якісних показників щодо підвищення кваліфікації й перепідготовки кадрів у нашій країні свідчить про значне скорочення працівників підприємств, організацій, закладів, охоплених перепідготовкою, що зумовлено, в основному, нестабільністю їх роботи, банкрутством підприємств, відсутністю мотивації й зацікавленості спеціалістів у підвищенні рівня професійних знань. Потребує активізації підвищення кваліфікації й перепідготовки середньої та вищої ланки управління установами, організаціями та підприємствами, адже від рівня їхньої компетентності, професіоналізму, організаційних даних значною мірою залежить не тільки успіх конкретних колективів, а й розвиток соціально-економічної сфери в цілому.

Для поліпшення підготовки фахівців нового покоління слід удосконалити механізм державного замовлення на спеціалістів відповідно до соціально-економічних пріоритетів; здійснити поетапну науково-організаційну та технологічну перебудову всіх навчальних закладів, спрямовану на підвищення якості освіти, зростання професійної та академічної мобільності, інтеграцію вищих навчальних закладів із закладами професійно-технічного навчання. Зазначена структурна перебудова не тільки забезпечить більш ефективне використання ресурсів галузі освіти, а насамперед, створить нові якісні умови функціонування ринку праці та переходу до підготовки робітничих кадрів широкого профілю, підвищення професійної мобільності випускників на виробництві, їх конкурентоспроможності на ринку праці. Адже відомо, що низький загальноосвітній і професійний рівень працівників (на виробництві робітників 2–3-го розрядів набагато більше, ніж 6–7-го) зумовлює нерациональне, неефективне використання обладнання, низьку продуктивність праці; брак і помилки обладнання на виробництві, як правило, спричинені саме цим фактором. Багато працівників масових професій не мають відповідної, до вимог часу, професійної підготовки. Переважна більшість випускників середньої школи вступають у трудове життя без попередньої професійної підготовки. Все це ускладнює раціональне використання трудового потенціалу та знижує конкурентоспроможність української економіки.

В умовах переходу до інноваційної економіки частка робіт, які можуть виконувати лише техніки чи інженери, різко зростає. Тому підвищення рівня освіти і культури як працівників у цілому, так і робітників, зокрема, їхньої професійної компетентності — не лише важливий резерв удосконалення системи управління трудовими ресурсами, але й один із вирішальних чинників успішного виконання багатьох соціальних, політичних і культурних завдань.

На ринку праці спостерігається тенденція до відмирання старих і появи нових професій. На зміну більш простим приходять складні, інтегровані, наукомісткі професії. Розширюється кількість професій для галузей соціальної сфери ринкової економіки. Зростає потреба в менеджерах, підприємцях, спеціалістах у сфері консалтингу, маркетингу, аудиту, фінансів. Розвиток приватного сектору у сфері обслуговування зумовив необхідність підготовки кадрів із суміжних професій.

У більшості розвинутих країн кваліфікація робітника визначається за його вмінням працювати на новому обладнанні. Чим складніше обладнання, тим вищою має бути кваліфікація працівників. Підготовку таких кадрів мають здійснювати навчальні заклади, до навчальних програм яких, поряд з виробничими, входять теоретичні дисципліни. Наголоє має робитися на професіоналізмі, вмінні швидко опановувати нове обладнання.

Саме тому, в умовах реформування вітчизняної економіки, слід визначити місце і роль освіти, що є основою людського капіталу й оновлення суспільства. Це потребує включення до програм реформування української економіки освітнього фактора як першосировини розвитку. Питання освіти і науки не повинні залишатися автономними, вони мають пов'язуватися із зростанням продуктивності праці та технологізацією економіки, що скорочуватиме розрив між реальною економікою та освітою й сприятиме системним змінам у суспільстві.

Інша тенденція спостерігається у країнах з розвинутою економікою, де освіта є важливим елементом стратегії економічного зростання. Прогнозування такого зростання та всебічне сприяння цьому процесу — постійна практика державного регулювання розвинутих держав. Вагомим підґрунтям для визначення нової ролі освіти у цивілізаційному поступі стало поширення теорії людського капіталу, внаслідок чого освіта перестала сприйматись як сфера невиробничого споживання й почала трактуватись (відповідно до об'єктивної зміни її місця в суспільному відтворенні) як інвестиції в людський капітал.

Високий освітній рівень є важливою умовою інноваційного розвитку країни, впровадження наукових досліджень у виробництво та сферу послуг. Спрямування інвестицій в галузі освіти та науки змінить розвиток виробництва та сфери послуг, сприятиме подоланню економічного відставання та розв'язанню соціальних проблем. Випереджаючий розвиток освіти і науки має забезпечити інноваційний розвиток українського суспільства та раціональне використання людського капіталу.

Література

1. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). — К.: Грамота, 2003. — 216 с.
2. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 558 с.
3. Підсумки розвитку народної освіти в Українській РСР за 1970, 1975–1980 рр. Статистичний збірник. — К., 1981. — 340 с.
4. Статистичний збірник. Загальноосвітні, позашкільні, дошкільні, професійно-технічні та вищі навчальні заклади (2001–2005 рр.). — К., 2006. — 170 с.
5. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. — 479 с.

